

Prinos dr. Josipa Stadlera hrvatskoj filozofiji

Ivan-Pál SZTRILICH

Sažetak

Ove se godine prisjećamo osamdesete godine smrti nadbiskupa Vrhbosanskoga Josipa Stadlera (1843.-1918.). On nije bio samo vrstan pastir Katoličke crkve u Bosni nego je i kao filozof zadužio hrvatsku filozofsku baštinu. Već kao nadbiskup, u Sarajevu je izdao tečaj filozofije u šest svezaka pod zajedničkim imenom Filozofija. To je bio prvi, gotovo cjelovit (bez etike), tečaj sustavne skolastičke filozofije na hrvatskom jeziku. Stadlerova je velika zasluga što je, tumačeći sadržaj latin-skih termina na hrvatskom jeziku, udario temelje i hrvatskom filozofskom nazivlju. Autor ovoga članka, govoreći o značenju Stadlerovog pokušaja, daje i kratak pregled pojedinih filozofskih disciplina sadržanih u njegovu tečaju.

Uvod

Da dr. Josip Stadler kojim slučajem nije postao nadbiskup, vjerojatno bi cijeli svoj život proveo kao sveučilišni profesor na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu. Tu je, naime, predavao fundamentalnu teologiju i filozofiju kad je bio imenovan za nadbiskupa Vrhbosanskoga. Slično misli i njegov nasljednik dr. Ivan Šarić, kada piše: »Nema sumnje, da je dr. Stadler ostao na sveučilišnoj katedri, danas bi on slovio u svijetu kao veliki teološki i filozofski učenjak.«¹

Prigodom 80. godišnjice smrti dr. Josipa Stadlera² želimo ovdje ukratko razmotriti samo njegov prinos hrvatskoj filozofiji.

1. Dr. Josip Stadler - profesor filozofije

Dr. Josip Stadler završio je filozofijske i teološke nauke u Rimu na isusovačkom *Collegiumu Romanumu*. Ondje je promoviran za doktora filozofije 6. rujna 1865. Profesori su mu bili tada glasoviti p. J. Kleutgen, p. Tongiorgi, p. Palmieri, p. Caretti, a astronomiju mu je predavao najpoznatiji tadanji astronom p. Secchi. Za doktora teologije promoviran je 29. srpnja 1869. Tu

1 Šarić, I. (1918) *Vrhbosna*, str. 132.

2 Umro je 8. prosinca 1918. u Sarajevu.

su mu također bili profesori poznati tadašnji teolozi. Tako je daroviti Stadler imao prigode skupiti golemo znanje iz filozofije i teologije, što je poslije pokazao kao profesor na Sveučilištu u Zagrebu.

Kada je 1874. godine dotadašnja bogoslovija postala fakultetom novoosnovanog Zagrebačkog sveučilišta, dr. Stadler se natjecao za katedru fundamentalne teologije.

»Curriculum vitae«, priloženo molbi za profesorsku službu na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, izvješćuje ovako: »Vrativši se iz Rima, bude najprije u listopadu 1869. namješten za nadstojnika nauka na Zagrebačkom nadbiskupskom sjemeništu, i za suplenta zapriečenim morda profesorom na nadbiskupskom liceju; zatim 3. listopada 1870. bude imenovan na istom liceju za profesora nauka filozofijskih, a napokon 2. listopada 1872. za profesora fundamentalne teologije zadržav i metafiziku kod bogoslovaca 1. godine. 17. listopada 1873. imenovan je također bilježnikom kod ženitbenog suda. Urednik je malenu popularnu časopisu, koji izlazi na mjesec jedanput ovdje u Zagrebu pod imenom 'Glasnik sv. Josipa'«³

Trojica profesora predlagatelja⁴ u prijedlogu za imenovanje Visokoj kraljevskoj zemaljskoj vladi uz molbu Josipa Stadlera za katedru fundamentalne teologije primjećuju:

»1. Od tih konkurenata je za rečenu stolicu skroz sposoban Josip Stadler.

a) Konkurent predaje fundamentalnu teologiju sada drugu godinu na nadbiskupskom bogoslovskom liceju zagrebačkom (...)

b) S tom su disciplinom u najužem savezu filozofičke znanosti, naročito metafizika. Konkurent pako ima doktorat iz filozofije.

c) On je filozofijske nauke logiku i psihologiju predavao dvie godine na nadbiskupskom liceju djakom 7. i 8. razreda, a bogoslovcem predaje metafiziku sada već 4 godine.

d) U tom je svojstvu takodjer preradio na hrvatskom jeziku i tiskom u Zagrebu godine (nema oznake godine, ostavljen je prazan prostor) izdao Tongiorgijevu logiku.

e) Ko što sada na liceju nadbiskupskom tako će i od sada biti potreba, da se bogoslovcem kano izvanredni predmet predaje metafisika, što će Stadler moći i htjeti činiti.

3 Vidi: Strličić, dr. Ivan-Pavao D.I., »Dr Josip Stadler - profesor filozofije i pisac filozofskih udžbenika«, Prilog 1., u: *Katolička Crkva u Bosni i Hercegovini u XIX i XX stoljeću*, (pr.) Petar Babić i Mato Zovkić, Sarajevo 1986. [= Strličić], str. 172. - Prilog 1. sadrži izvadak iz prijepisa dokumenta poslanog Kraljevskoj zemaljskoj vladi od Teološkog fakulteta s prijedlogom za imenovanje profesora, a nalazi se u arhivu Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu. I većina ostalih podataka o profesorskom radu dr. Stadlera je iz istog arhiva.

4 Dr. Juraj Posilović, dr. Antun Kržan i dr. Franjo Iveković.

f) Konkurent je u školah svedj pokazivao izvrstan napredak kao djak, a podpisanim profesorom je poznat sa dobra talenta i jest takodjer marljiv i mlad, budući u 32. godini, tako da za budućnost potiče najbolje nade.«⁵

Povjerenstvo za predlaganje predložilo je dr. Stadlera za izvanrednog profesora,⁶ pa je rješenjem Kraljevske zemaljske vlade od 24. kolovoza 1874. imenovan javnim izvanrednim profesorom fundamentalne teologije.

U zapisniku sjednice zbora profesorskoga bogosl. fakulteta na sveučilištu Franje Josipa I. držane 5. listopada 1874.« čitamo sljedeće:

»Izvanredni prof. dr. Josip Stadler prijavi, da je spreman za bogoslovce predavati ontologiju, kano izvanredan predmet. Dokazano je, da je za razumljenje dogmatičkih pojmova taj filozofijski nauk osobito koristan, pače potreban te je stoga na bivšem nadb. liceju bio propisan. Neima dvojbe, da je filozofija, navlastito skolastička, u najužem savezu s katoličkom dogmatikom. Profesorski je zbor uvažio razloge, a docenta nalazi skroz sposobnim, budući da je ne samo dr. filozofije, nego je taj predmet na bivšem nadb. liceju također predavao.«⁷

Iz teksta možemo zaključiti da je razloge za predavanje ontologije, koje je profesorski zbor uvažio, iznio dr. Stadler.

Rješenjem Zemaljske vlade br. 5769 od 15. studenog 1876. imenovan je dr. Josip Stadler javnim redovitim profesorom fundamentalne teologije. Filozofiju predaje i dalje.

Iz zapisnika profesorskih sjednica, iz reda ispita i iz Nacionala studenata saznajemo da je dr. Stadler sve do kraja školske godine 1880/81. (godine 1881. imenovan je nadbiskupom Vrhbosanskim) predavao bogoslovima 1. tečaja Ontologiju i »Bogoslovje naravno«, i to: u zimskim semestrima Ontologiju po 2 sata tjedno i u ljetnim semestrima Naravno bogoslovlje također po 2 sata tjedno.

O Stadleru kao profesoru i o njegovim predavanjima imamo u *Spomenici Vrhbosanskoj 1882-1932* dva svjedočanstva. Prvo su riječi njegova učenika, zagrebačkog nadbiskupa dr. Antuna Bauera, koji je također predavao filozofiju na istom fakultetu, izrečene u Sarajevskoj katedrali: »Bilo je to prije pedeset i sedam godina, kada sam bio sretan, te sam u bogoslovskom fakultetu mladog zagrebačkog sveučilišta začeo slušati predavanja mladog profesora dr. Josipa Stadlera. Iz dana u dan raslo je poštovanje naše spram njega poradi vatre i oduševljenja, kojim nam je tumačio teška metafizička i dogmatska pitanja. Umna i uvjerljiva njegova riječ predobivala je naša srca za uzvišene svećeničke ideale, kojima je i on nesamo kao profesor, već i kao svećenik revno služio.«⁸

5 Strilić, Prilog 1., str. 172.

6 Vidi *isto*.

7 Strilić, str. 167-168.

8 *Spomenica Vrhbosanska 1882-1932*, Sarajevo 1932., str. 96.

Drugo je svjedočanstvo od zagrebačkog kanonika msgr. Stjepana Korenića: »(...) kad bi Stadler u svom predavanju o metafizici i naravnom bogoslovlju, koje je za nas bilo, što je i shvatljivo, radi nedostatnog poznavanja filozofije najteže, došao na razmjerje česti, koje je u duši čovječjoj skopčano s nekim sjajem, što godi onomu, koji ga shvati, i kad bi stao nabrajati vlastitosti i uvjete karaktera, on bi bacio pogled nekim svetim žarom na licu preko svojih slušatelja, te ga digao, kao da traži lake tragove po nebu, da ove riječi njegovi slušatelji lakše shvate, i u životu čuvaju kao kaznu za one, koji radi ništetnosti istinu, ljepotu i dobrotu ubijaju u svome narodu. I mi smo ga veoma voljeli, u ljubavi spram njega mi smo osjećali u srcima svojim i neko golemo strahopočitanje. A na svršetku godine i na rastanku kao da nam trebalo da dug put prevalimo, i kao da ćemo se vidjeti tek pred stubama križa na sudu neriješenom jošte.«⁹

Ono što Korenić navodi »razmjerje česti, koje je u duši čovječjoj skopčano s nekim sjajem, što godi onomu, koji ga shvati«, jest zapravo nešto parafrazirana definicija ljepote, koju nalazimo u Stadlerovoj *Ontologiji* na str. 207.¹⁰ Vjerojatno ju je Korenić zapamtio još iz studentskih dana.

Svakako, imamo dva lijepa svjedočanstva o dr. Josipu Stadleru ne samo kao profesoru nego i kao svećeniku.

2. Tečaj filozofije dr. Josipa Stadlera

Već je bilo maloprije spomenuto, u točki d) prijedloga za profesora, da je dr. Stadler »preradio na hrvatskom jeziku i tiskom u Zagrebu (...) izdao Tongiorgijevu logiku«. Što se tiče autorstva te *Logike* upućeni smo zaista na svjedočanstva poznavalaca. Ime se dr. Stadlera, naime, ne pojavljuje ni na naslovnoj stranici niti drugdje u knjizi, nego čitamo na naslovnoj stranici: »Iz latinskoga jezika preveo, a stranom i preradio *jedan svetjenik* Nadbiskupije zagrebačke.«¹¹

Da je *Logika* od Tongiorgija doznajemo iz Predgovora. Tu najprije nagovara mlade da se dadu na logiku, da sami iskuse kako je ona korisna i nužna za pravilno djelovanje i spoznaju istine, pa zatim piše: »Pa baš za tu svrhu smatrah ovu knjigu za najsposobniju. Traži, prijatelju, druge knjige, čitaj jih

⁹ *Nav. djelo*, str. 62-63.

¹⁰ »Ljepota je razmjerje česti spojeno s nekim sjajem, što se mili onomu, koji ga shvati«, *Ontologija*, str 207., a na str. 210: »Prema tomu dobra je oznaka ljepote: razmjerje česti spojeno s nekim sjajem, što godi onomu, koji ga shvati.«

¹¹ *Logika*. Iz latinskoga jezika preveo, a stranom i preradio *jedan svetjenik* Nadbiskupije zagrebačke. U Zagrebu. Troškom vlastitim 1871. - Stadlerovo se ime ne pojavljuje ni u predgovoru, koji završava zahvalom: »Konačno se Preuzvišenom Gosp. Nadbiskupu Josipu Mihaloviću smierno zahvaljujem, što mi je za izdanje logike veliku podporu od 100 for. dati izvolio«, str. 3.

pozorno, mozgaj, umuj, kako te je volja, vjeruj mi, da nećeš naći stvari jasnije i bolje razložene, nego u ovoj logiki, u cijeloj Evropi već poznatoj, u ovoj knjigi od vrlo ga muža Tongiorgija pisanoj, u knjigi, koja se na mnogih učilištih predaje. Pa baš zato, jer sam o vrlini ove knjige osvjedočen, baš zato nehtjedoh se na to dati, da sam logiku sastavim (...) Za shodno ipak držah, da gdje gdje što nadodam, gdje gdje što izostavim, a nekojim stvarima drugi oblik dadem.«¹²

Stadlerova *Logika* iz 1871. ima dva dijela: Dio prvi. *Dialektika*, i Dio drugi. *Kritika*. O razlici tih disciplina piše u uvodu drugog dijela: »Kani li um do toga doći, da pravo sudi, to su mu njevoja pravila od potrebe, kojih da se u svom djelovanju drži. Ta su pako pravila dvoje vrsti. Njeka su najme od potrebe, da umna djelovanja u sebi budu prava, a njeka, da umna spoznanja budu istinita. Ono su pravila kao nutarnja o kojih radi dialektika; ovo su pravila izvanjska, o kojih razpravlja kritika.«¹³

Na kraju drugog dijela ima Stadler na tri stranice »Sadržaj nepoznatijih riečih«. Što se jezika tiče, s tim u vezi piše ovo: »Što se jezika tiče, to znaš i sam, da su me neki izrazi mnogo truda morali stajati. Kako sam bolje znao, tako sam jih skovao. Nedopade li ti se dakle koji izraz, izpričaj me; al ujedno i bolji skuji, te ga na vidik iznesi, a ja ću - vjeruj mi - svoju pogrešku izpraviti i tvoj izraz poprimiti, samo ako mi dokažeš, da tvoj izraz s t v a r, koja se hoće da naznači, točno naznačuje.«¹⁴

Na kraju Uvoda iznosi Stadler, što ga je navelo na pisanje: »Jedno je, što me u mučnom prevadjanju i preradjivanju ovoga djela uvijek nukaše i jakost davaše, a to je: korist crkve i domovine, kojoj se od ove logike nadam. Sbuđe li se to, bit će sav moj trud obilato naplatjen, a ja ujedno obodren ontologiju, kosmologiju, psihologiju, naravnu teologiju i etiku vremenom izdati.«¹⁵

Dr. Stadler je bio već više od 20 godina nadbiskup Vrhbosanski u Sarajevu, kada je ostvario ono što je izrazio kao želju u Uvodu *Logike*. U Sarajevu je, naime, izdao tečaj filozofije u 6 svezaka, pod zajedničkim naslovom *Filosofija*.¹⁶ Od toga je pet svezaka nakladom Kaptola Vrhbosanskog, a šesti svezak vlastitom nakladom. Pojedini svesci ili knjige objavljene su ovim redom: Svezak I. *Logika*. Dio prvi. *Dijalektika* (1904.); Svezak II. *Logika*. Dio drugi. *Kritika ili Noetika* (1905.); Svezak III. *Opća metafisika ili Ontologija*, 1907; Svezak IV. *Kosmologija* (1909.); Svezak V. *Psihologija* (1910.);

12 *Logika*, 1871., Dio prvi, str. 3.

13 *Logika*, 1871., Dio drugi, str. 1.

14 *Logika*, 1871., Dio prvi, str. 3.

15 *Isto*.

16 Stadler, dr. Josip, Metropolit i nadbiskup Vrhbosanski, *Filosofija*, 6 svezaka, Sarajevo 1904.-1915., (dalje samo naslov sveska).

Svezak VI. *Naravno bogoslovlje* (1915.). Planirani VII. svezak, *Etika*, nije objavljen.

Stadler nije čitav taj tečaj filozofije napisao kao nadbiskup. O tome piše u *Predgovoru* čitavom nizu, na početku I. sveska: »Još kao profesor u Zagrebu napisah logiku, ontologiju, psihologiju i naravnu teologiju, a kasnije i nešto od kosmologije i etike. Sada kanim sve to sabrati u cjelinu, jer mislim i nadam se, da će mnogima moći biti od koristi.«¹⁷

U istom *Predgovoru* piše Stadler da je još kao profesor čitao i proučavao mnoga filozofska djela, koja sada ne bi znao ni sva navesti. To, međutim, ne smatra ni potrebnim: »Ja bo nikada u svojem životu ne pogjoh za tim, da jedino ono napišem, što sam sâm izmislio, opominjuć se krasnih riječi Terencijevih: ‚Ništa nije nepravednije od čovjeka nevješta, koji misli, da nije ništa pravo, čega nije on sam učinio.‘ Gdje nagjoh šta dobro, ono uzeh, a drugo gledah protumačiti što jasnije. Pogjoh tu tragom našega sv. Jeronima, koji (...) tvrdi: ‚Učim, što naučih ne sam od sebe, to jest, ne od preuzetnosti, toga najgoreg učitelja, nego od vrsnih ljudi.‘«¹⁸

Ovdje onda Stadler navodi kao »vrsne ljude« 15 autora i njihova djela kojima se služio za svoj kurs filozofije. Među tim autorima su primjerice Tongiorgi, Liberatore, Sanseverino, Kleutgen, Stöckl, Schiffini, Frick, Cathrein, Hagemann, Egger i drugi.¹⁹

U svih šest svezaka nalazimo tu i tamo, na kraju kojeg članka ili glave u zagradi ime jednog ili više autora kao znak da je dotični problem obrađen prema tom autoru.

Stadler veoma cijeni filozofiju, jer pomoću nje istražujemo istinu, ona naobražava i rasvjetljuje ljudski um, te pomaže nađene istine dobro razumjeti, dokazati i braniti. Filozofija utječe na čudorednost, na djelovanje cijele države, ljudskog društva i pojedinih ljudi. Da su ljudi filozofiju temeljito proučili, ne bi svijet pošao stranputicom, ne bi u ljudskim srcima krivi nazori pustili korijena, nego bi bili sposobni vidjeti »kako su materijalizmu neosnovane tvrdnje«.²⁰

»A budući da filozofija u nas na žalost još nije obragjena, možda će po kojemu dobro doći djelo, što ga ja kanim izdati. (...) mislim a i nadam se, da će mnogima moći biti od koristi.«²¹ Zaista, prije ovog tečaja filozofije, na hrvatskom jeziku objavljene su samo dvije knjige od dr. Antuna Bauera, naime *Naravno bogoslovlje* godine 1892. i *Opća metafizika ili ontologija* godine 1894., ali je Stadlerov opus prvi cjelovit, ili gotovo cjelovit tečaj sustavne skolastičke filozofije na hrvatskom jeziku.

17 *Logika*, 1904. - *Dijalektika*, str. 3.

18 *Nav. djelo*, str. 4.

19 *Usp. nav. djelo*, str. 4-5.

20 *Usp. nav. djelo*, str. 1-3.

21 *Nav. djelo*, str. 3.

O čitanosti ovog filozofskog djela nemam podataka, ali postoji anegdota, po kojoj da je Stadler rekao, da mu *Filozofiju* čitaju tri osobe: slagar, korektor i on sam.²² Može to biti Stadlerova šala, ali zacijelo ne odgovara istini. U malobrojnim, doduše, osvrtima hvali se djelo i spominje jedan profesor, koji upotrebljava to djelo za svoja predavanja.

Lijepi prikaz čitava Stadlerova tečaja filozofije daje Branko Bošnjak na šest stranica u svojoj knjizi *Sistematika filozofije*.²³ Bošnjak smatra korisnim, što je Stadler izgradio filozofsku terminologiju »jer time dobijamo primjere kako se latinska terminologija prevodila kod nas i kako su pojedini primjeri bili tumačeni».²⁴

Zaista, kao što je na kraju prvog izdanja *Logike* donio »Sadržaj nepoznatijih riečih«, tako u *Logici*, *Kritici* i *Ontologiji* nalazimo na početku ili na kraju knjige rječnik filozofijskih izraza pod naslovom »Sadržaj filozofijskih izričaja«, a u *Kosmologiji* sličan rječnik ima naslov »Tumačenje neobičnijih riečih«. Zadnje dvije knjige nemaju takvoga rječnika. Ovaj pokušaj stvaranja hrvatske filozofijske terminologije veoma je koristan. A što u svojoj prvoj *Logici* piše o jeziku, vrijedi i za te rječnike. Takvih pokušaja bilo je i u potonjim godinama u drugih autora, ali ni do danas nemamo ustaljene jedinstvene hrvatske filozofijske terminologije.

U tom i jest velika zasluga Stadlerova, što je svoj filozofijski tečaj napisao hrvatskim jezikom, a ne latinski, kako su se u ono doba pisali crkveni udžbenici.

Prikaz prvih pet svezaka daje i o. Ivan-Petar Bock, D.I. u svom članku »Nadbiskup dr Stadler kao književnik i učenjak« u *Vrhbosni*.²⁵ U to vrijeme *Naravno bogoslovlje* još nije bilo objavljeno, a nadao se o. Bock da će uskoro i *Etika* izaći, za koju kaže da je već napisana kao i *Naravno bogoslovlje*. Zašto *Etika* nije objavljena, nije nam poznato. Možda zbog ratnih prilika. Bilo je to vrijeme Prvog svjetskog rata.

3. *Filozofija u Stadlerovu tečaju filozofije*

Što se sadržaja toga filozofijskog djela tiče, Stadler obrađuje probleme koji su se obrađivali u klasičnoj aristotelovsko-skolastičkoj filozofiji u drugoj polovici prošlog stoljeća. Budući da je to *philosophia perennis*, mnogi se problemi i danas jednako iznose.

22 Anegdota je zabilježena u knjizi: Paradžik, Anto (1968), *Dr Josip Stadler prvi vrhbosanski nadbiskup*, Sarajevo, str. 107. Paradžik dodaje: »Znao je i sam kao i drugi da nije tako.«

23 Bošnjak, B. (1977) *Sistematika filozofije*, Naprijed, Zagreb, str. 77-82.

24 *Nav. djelo*, str. 80.

25 Bock, o. Ivan-Petar D.I. (1911) Nadbiskup dr Stadler kao književnik i učenjak, *Vrhbosna*, XXV, br. 24, str. 371-387, prikaz filozofije str. 383-385.

Na početku *Dijalektike*, prvog dijela *Logike*, Stadler daje kratki »Uvod u filozofiju« od svega 3 stranice. Ovdje tumači da je filozofija prema značenju riječi ljubav prema mudrosti, a mudrost »jest ono, što nadopunjuje, usavršuje znanost; a znanost nije drugo nego poznavanje stvari iz njihovih razloga. Mudrost će dakle biti *poznavanje stvari iz zadnjih i najviših razloga, stečeno naravnim svjetlom*«. ²⁶

Dalje tumači da pod imenom filozofije »razumijeva se skup ili bolje *sustav znanosti, što uzimaju u pretres zadnje razloge svih stvari*. Tu razlog znači sve ono, što služi u svrhu, da se što tačnije protumači, što je koja stvar, odakle je i zašto je.« ²⁷

Iz rečenoga slijedi podjela filozofije: »Sve (...) stvari imaju samo šest zadnjih i najviših razloga: bistvo, zakone fizičke, narav duše, Boga, pravila, kako treba umu pravo suditi, zakon poštenja ili pravila, kako treba volji pošteno djelovati.

Nu znanosti, koje pod imenom filozofije dolaze, upravo tih šest tačaka razlažu; jer bistvo i što na bistvo uopće spada, predmet je ontologije. Općenite sile i zakone naravi tjelesne istražuje stranom kozmologija, a stranom pokustvena fizika, koju matematika pomaže. Narav duše i njezinih moći tumači psihologija (dušoslovlje). O Bogu, početniku i upravitelju svih stvari, raspravlja teologija (bogoslavlje naravno). Pravila, kako treba pravo suditi, predaje logika. Konačno o najvišem zakonu poštenja radi moralna znanost ili etika.« ²⁸

Sva filozofija započinje logikom, »jer prije nego se um daje na znanosti, mora znati, što mu je od potrebe, da mu djelovanje u sebi bude pravo, a spoznanje istinito. O tom pako raspravlja logika.« ²⁹

a) *Logika*

Prva dva sveska Stadlerova filozofskog tečaja čini *Logika*. Stadlerova logika slijedi vjerno rasporedbu ondašnjih skolastičkih priručnika logike. Dijeli se na dva dijela: *Dijalektiku* i *Kritiku ili Noetiku*.

Prvi dio, *Dijalektika*, sadrži 4 knjige, u kojima obrađuje tri načina djelovanja našeg uma: shvaćanje, sud i zaključak, te napokon u četvrtoj knjizi govori o dokazivanju i znanstvenoj metodi.

Dijalektiku Stadler definira kao »*skup ili sustav pravila znanstveno sastavljenih, kojima se um ravna, da u svoja djelovanja stavi pravi red*, a držeći se pravoga reda u svojim djelovanjima da polučiti istinu.« ³⁰ Shvaćanje (tj. poimanje) je »čin, kojim si um kakav predmet predstavlja niti šta tvrdeći niti

26 *Dijalektika*, str. 6. (istaknuo Stadler).

27 *Nav. djelo*, str. 7. (istaknuo Stadler).

28 *Nav. djelo*, str 7-8.

29 *Nav. djelo*, str. 8.

30 *Dijalektika*, str. 12. (istaknuo Stadler).

šta nijećuć.«³¹ Time nastaje ideja. Sud je »čin našega razuma, kojim sastavlja ideje tvrdeć ih ili ih rastavlja nijećuć ih.«³²

Drugi dio je *Kritika ili Noetika*, koja je »znanost, koja tumači i dokazuje eksistenciju, vrela i zlamen istine i sigurne spoznaje čovječje.«³³ Naime, »podudaranje našeg uma s predmetom zove se istina. Osvjedočenje pak, što si stvaramo, kad predmet pravo shvaćamo, zove se sigurnost spoznaje; a onaj razlog, zašto se nešto drži za sigurno, i čim se istina luči od neistine, jest očevidnost, koja se zato i zove zlamen istine (*criterium veritatis*).«³⁴

Kritika ima tri knjige: Prva je o naravi logičke istine i sigurnosti; druga o vrelima iz kojih se crpe istina, a treća o »zlamenu« istine i principu sigurnosti.

b) *Opća metafisika ili Ontologija*

Treći svezak Stadlerova filozofskog tečaja je *Opća metafisika ili Ontologija*. Za metafiziku Stadler kaže da »raspravlja i govori ne o ovoj ili onoj stvari, nego o bistvu, uzroku i cilju svih stvari uopće. Metafisika je dakle znanost, koja tumači bistvo, uzrok i cilj svega, što je stvarno. Odatle slijedi, da je metafisika temeljna znanost (*scientia fundamentalis*) megju naravnim znanostima.«³⁵

»Metafisika se dijeli na dvije česti: na opću (generalnu), koja se zove ontologija, i na specijalnu.«³⁶ »Ontologija (...) ne bavi se ovom ili onom stvarju, nego stvarju, u koliko je čovjek shvaća pod najopćenitijim pojmom bića i pod najopćenitijim pojmovima, što iz pojma bića potječu.«³⁷

Ontologija ima četiri knjige. U Prvoj knjizi raspravlja o biću uopće i njegovim svojstvima. Tu je riječ o pojmu bića, o sadržini i različitim stanjima bića (bistvo i eksistencija, čin i moć), o presežnim (transcendentalnim) svojstvima bića.

Druga knjiga raspravlja o najvišim kategorijama bića: o supstanciji i akcidentu, te o najglavnijim akcidentima.

Treća knjiga se bavi uzrocima bića. Nakon rasprave o uzrocima uopće (razlog, princip, uzrok, narav), izlaže o pojedinim uzrocima napose: o uzroku tvornom, o materiji i formi, te o svrsi i uzornom uzroku.

Četvrta knjiga je o savršenostima bića, i to o savršenostima uopće, o savršenostima bića promatranog po načinu postojanja i napokon o redu i ljepoti. U svezi s lijepim raspravlja i o smiješnom. Stadler nije protiv dobre šale, jer

31 *Nav. djelo*, str. 14.

32 *Nav. djelo*, str. 87.

33 *Kritika ili Noetika*, str. 2.

34 *Nav. djelo*, str. 1.

35 *Opća metafisika ili Ontologija*, str. 3.

36 *Nav. djelo*, str. 5.

37 *Nav. djelo*, str. 6.

veli: »Ako nema zlobna bockanja, što vodi do uvrede, dobra smješica zasla-gjuje život.«³⁸

c) *Kosmologija*

Četvrti je svezak *Kosmologija*. »(...) reći će (...) kosmologija toliko, koliko nauka o svijetu. Svijet pako znači u širem smislu sveukupne stvorene stvari, a u užem smislu samo dijel svih vidljivih stvari. Prema tomu kosmologija je znanost vidljiva svijeta uzeta u pretres uopće. Jest znanost metafizička, prvi dijel specijalne metafizike, koja nadilazeć granice iskustva i upravljajuć umne principe istražuje zadnje razloge tijela.«³⁹

Kosmologija ima dvije knjige. Prva je knjiga *O vidljivom svijetu*, a raspravlja sljedeće teme: Što je vidljivi svijet i kako je nastao; O starini svijeta; O redu u svijetu i njegovoj svrsi; O tvorbi svijeta; Ciljni uzroci u naravi, naravni zakoni, učinci što nadmašuju naravne sile. Druga knjiga raspravlja *O tijelima u svijetu*, a ima teme: O tijelima uopće; O bilju; O životinjama; O postanku organskih živućih bića.

Kako su kozmologija i psihologija grane filozofije koje su donekle povezane i sa znanstvenim tekovinama, tu postoji najveća mogućnost ili opasnost da iznesene teze i tvrdnje zastare. I u *Kosmologiji* ima dosta danas već zastarjelih pogleda ili tvrdnji. Tako u glavi »O tvorbi svijeta« iznosi tezu: »Sav svemir bio je neizmerno velika plinska tvarina.« Tu razlaže i tumači Kant-Laplaceovu teoriju uz poboljšanje i popunu astronoma isusovca Brauna. Iznosi je, doduše, kao hipotezu, koja je ipak vrlo vjerojatna.⁴⁰

U članku »O razvitku naše zemlje« Stadler pokazuje, kako je razvoj Zemlje tekao potpuno u skladu s biblijskim izvještajem iz prvog poglavlja Knjige postanka.⁴¹

Glede postanka vrsti organsko živućih bića naučava sljedeće teze: »Metamorfaska hipoteza, kako postaje vrste organsko živućih bića, jest neistinita« i »neistinita je Darwinova hipoteza, po kojoj vrste nastaje naravnim samoniklim ili samoradnim rasplodom spojenim sa borbom za opstanak«. Kao »istiniti postanak vrsti« Stadler naučava: »Kako uopće postanak organsko živućih bića, tako i postanak vrsti tih bića dovodi se neposredno na stvoriteljnu djelatnost Božju, i to tako, da su prvi individui svake bilinske i životinjske vrsti proizvedeni neposredno (drugotnom) stvoriteljnom djelatnošću Božjom. Od tih prvih individua onda bezbrojni individui raznih vrsti proizigioše rasplodom i napučiče zemlju.«⁴²

38 *Nav. djelo*, str. 211.

39 *Kosmologija*, str. 2. (istaknuo Stadler).

40 *Usp. nav. djelo*, str. 36-40.

41 *Usp. nav. djelo*, str. 46-51.

42 *Nav. djelo*, str. 174.

d) *Psihologija*

Peti svezak filozofskog niza je *Psihologija*. Tu Stadler raspravlja o problemima koji se i danas proučavaju u tzv. Racionalnoj psihologiji (Metafizičkoj psihologiji ili Metafizičkoj antropologiji). Kao definiciju daje Stadler: »Psihologija (...) ili dušoslovlje jest prema značenju riječi *znanost, koja slovi o duši*. Pod imenom pako duše razumijevaju svi ljudi *princip, kojim se čovjek giblje, kojim živi, osjeća, misli i hoće*; ili prvi i nutarnji princip, od kojega proishodi sav naš život vegetativni, senzitivni i intelektualni.«⁴³

O problemima psihologije raspravlja u tri knjige. Prva knjiga bavi se naravljom duše i ima teme: Ima li čovjek dušu, i što je ona; O postanku i budućem životu duše čovječje. U drugoj knjizi je riječ *O sjedinjenju duše s tijelom*, a teme su: Kako je duša sjedinjena s tijelom; O raznim pojavama, što se osnivaju na sjedinjenju duše s tijelom. Treća knjiga raspravlja *O duševnim moćima*, a teme su: Što su duševne moći uopće, i kako se među sobom razlikuju; O moći vegetativnoj; O moći osjetnoj; O razumu; O izvoru čovječje spoznaje ili o postanku ideja; O požudnoj moći; Habitus; O pokretnoj moćikano principu mjesnoga gibanja.

Raspravljajući o dobima našega života ima jedno zanimljivo mišljenje, jer smatra da »staračka doba počima oko 55. godine, kada čovječije tijelo sve više stane padati. Tijelovne sile čovjeka u toj dobi sve više i više ostavljaju; vanjski ga svijet sve manje zanima, pa za to osjeti bivaju sve slabiji, pamet gubi svoju jakost, a fantazija svoju živahnost.«⁴⁴

e) *Naravno bogoslovlje (teodiceja)*

Zadnji objavljeni svezak filozofskog niza jest *Naravno bogoslovlje*. Ovdje Stadler raspravlja o općenitim i stalnim teodicejskim problemima. O čemu je tu riječ, tumači Stadler ovako: »Protumačivši ponajprije, što je biće uopće u metafizici općenitoj ili ontologiji, valjalo je napose uzeti u pretres tri glavna bića: ovaj vidljivi svijet (u kosmologiji) i čovjeka (u psihologiji), ter njihov zadnji uzrok (Boga), u koliko se od čovječjega razuma preko ovoga vidljivoga svijeta i preko same čovječje naravi može spoznati; ta znanost zove se *bogoslovlje*, jer slovi o Bogu, a zove se *naravno bogoslovlje*, jer o Bogu ta znanost raspravlja, u koliko ga naravni razum čovječji svojim naravnim svjetlom preko naravi vlastite i preko naravi vidljivoga svijeta spoznaje.«⁴⁵

Djelo ima četiri knjige. Prva knjiga o problemu: *Ima li Bog*, ima dvije glave: Može li se dokazati, da Bog opstoji; Najobičniji i najtemeljiti dokazi, što dokazuju, da Bog opstoji. Druga je knjiga: *O bistvu Božjem i njegovim*

43 *Psihologija*, str. 1-2. (istaknuo Stadler).

44 *Nav. djelo*, str. 97. Kad je knjiga objavljena (1910.) Stadler je imao već 67 godina.

45 *Naravno bogoslovlje*, str. 1. (istaknuo Stadler).

svojsvima, a raspravlja slijedeće: Bog nije nikakvim načinom sastavljeno biće; O Božjoj savršenosti; O vlastitostima Božjeg bitka; O jedinosti Božjoj; Kako se Bog od nas spoznaje i imenuje. Treća je knjiga: *O božanskom djelovanju*, i sadrži glave: O Božjem životu; O znanju Božjem; O volji Božjoj; O blaženstvu Božjem. Napokon četvrta knjiga: *O spoljašnjem djelovanju Božjem*, ima glave: O moći Božjoj; O relativnim Božjim atributima.

Dr. Andrija Živković u svom prikazu teodiceje dr. Josipa Stadlera misli, »da je ona u svojoj kompoziciji i izvedbi donekle starijeg datuma, da u njoj i manjka gdješto, što pisac pišući danas naravno bogoslovlje, ne bi izostavio i na što bi se radi raširenih nazora protivnika osvrnuo. (...) Istina je doduše i to, da moderni naši protivnici ne iznose u stvari uvijek novih poteškoća, pa je u mnogom i njima odgovoreno.«⁴⁶

Zaključak

Vidjeli smo u Uvodu prvog sveska *Filosofije*, u *Dijalektici*, da je dr. Stadler izrazio želju sabrati u cjelinu sve ono što je napisao kao profesor u Zagrebu i to objaviti, jer misli da će to mnogima moći biti od koristi.⁴⁷ A i sama činjenica da se uz golemi rad, što ga je imao kao natpastir Bosne, nije odrekao namisli, da hrvatskom narodu poda sustav filozofije na hrvatskom jeziku, pokazuje, kako je on bio duboko uvjeren u korist i potrebu takova djela.

Tu svoju nakanu dr. Josip Stadler u velikom je dijelu uspio ostvariti, ali nažalost ne u potpunosti. Zadnji svezak *Filosofije*, *Etika* nije objavljen. Međutim i u ovom »krnjem« obliku uspio je dati Stadler vrijedan sustav aristotelovsko–skolastičke filozofije na hrvatskom jeziku, prvi u tom opsegu. Zato zaslužuje svaku pohvalu.

Ali koliko god u *Filosofiji* bila obrađena *philosophia perennis*, nije u njoj sve nadvremensko, nego ima dosta toga i vremenski uvjetovanoga. Zato ne smijemo vrijednost djela prosuđivati toliko iz naše današnje situacije i iz današnjih vremena, nego iz vremena u kojem je i za koje je nastalo. S toga stanovišta smatram da je djelo dr. Josipa Stadlera velik i vrijedan prinos filozofiji na hrvatskom jezičnom području.

46 Živković, dr. A. (1916) Nadbiskup Dr. Josip Stadler: Filozofija. - IV. svezak: Naravno bogoslovlje, *Glasnik biskupija bosanske i srijemske*, tečaj, XLIV, br. 21, str. 164.

47 Usp. *Dijalektika*, str. 3.

*THE CONTRIBUTION OF DR. JOSIP STADLER TO
CROATIAN PHILOSOPHY*

Ivan–Pál SZTRILICH

Summary

This year commemorates the eightieth anniversary of the death of the Vrhbosna Archbishop Josip Stadler (1843-1918). He was not only an outstanding shepherd of the Catholic Church in Bosnia, but also left his mark as a philosopher on the Croatian philosophical tradition. Already as Archbishop in Sarajevo he published a course in philosophy in six volumes, under the title of 'Filosofija'. This was the first, almost complete (without ethics) course in systematic scholastic philosophy in Croatian. Stadler's great legacy in this field is that in interpreting Latin terms, he founded the basis of Croatian philosophical terms. The author gives a short overview of certain philosophical disciplines contained in Stadler's course.

